

Vznik opatství u Sv. Viktora v Paříži a životní osudy jeho kanovníka Richarda*

Radomír Bužek

Okolo roku 1100 se pozvolna začal rozvíjet kulturní fenomén později nazvaný „renesance 12. století“, který podle J. Le Goffa spočíval v prvé řadě ve „školské revoluci“.¹ Do počátku 12. stol. byly centry vzdělanosti kláštery, které zakládaly buď jednu, nebo dvě školy – „vnitřní“ určenou pouze pro mnichy a „vnější“, kde se vzdělávali světské žáci. K nim se začátkem 12. stol. nově přidružovaly školy katedrální a také školy zakládané při opatstvích nových řádů, jako byli augustinianští kanovníci či premonstráti. Mezi ně můžeme řadit i významnou školu náležící k reformnímu opatství augustinianských řeholních kanovníků u Sv. Viktora, která vznikla na počátku 12. století v Paříži.

Jednou z předních osobností, neodmyslitelně spojenou s touto školou, byl jistý Richard, nazývaný jednoduše „ze Sv. Viktora“ podle zmíněného opatství, s nímž spojil celý svůj život, své zasvěcení a veškerou svou práci. Jako významný učenec své doby se podílel na rozkvětu opatství a zejména školy v době, kdy již byla díky jeho předchůdcům dobře etablována. Jeho význam je dán především jeho teologickým dílem, jež je od počátku 20. stol. zcela po právu opětovně ve středu zájmu teologů. Kdokoli se chce zabývat životem a dílem Richarda ze Sv. Viktora, má díky usilovnému rozvoji bádání k dispozici dostatek studií, které se je snaží z různých hledisek dokumentovat. V této sekundární literatuře popisující Richardův život a vůbec dějiny svatoviktorského opatství však dodnes nalezneme mnoho nesrovnalostí, které vycházejí jednak z nedostatku dochovaných údajů, jednak jsou způsobeny tím, že byly v průběhu bádání postupně objevovány stále nové informace, které ne vždy souzněly s těmi dříve známými.

V následujícím výkladu bude naším cílem podat českému čtenáři stručný náhled do dějin vzniku svatoviktorského opatství a při něm

* Tato studie vznikla v rámci projektu IGA_CMTF_2014_016 „Trinitární aspekty v díle Richarda ze Sv. Viktora“, uděleného ve Studentské grantové soutěži Grantovou radou UP v Olomouci.

1 Srov. Jacques LE GOFF, *Encyklopedie středověku*, Praha: Vyšehrad, 2008, s. 823.

existující školy. A jelikož se ani v zahraniční literatuře nesetkáme s ucelenou studií, která by se snažila zmapovat Richardův život v celé šíři životních událostí a peripetií, o nichž jsme na základě dochovaných a známých informací zpraveni, pokusíme se zde především o celistvou a uspořádanou biografii Richarda ze Sv. Viktora. Vzhledem k charakteru nashromážděných dochovaných zpráv a získaných poznatků však budeme tyto nejen předkládat, ale také kriticky posuzovat, hodnotit a interpretovat, aby tak bylo možno předložit je s co největší možnou mírou historické věrohodnosti a učinit si na jejich základě představu o Richardově osobnosti.

1. VILÉM ZE CHAMPEAUX A DĚJINNÝ KONTEXT VZNIKU SVATOVIKTORSKÉHO OPATSTVÍ

Pro celé svatoviktorské opatství a školu při něm fungující je z historického hlediska nejvýznamnější postavou Vilém ze Champeaux (1070–1121). Nejvíce informací o jeho životě se dozvídáme až z doby, kdy působil jako *praeceptor* katedrální školy Notre-Dame v Paříži, zejména pak v souvislosti s postavou Petra Abelarda. Ten byl, jak známo, již od roku 1103, kdy zřejmě Vilém začal vyučovat v Paříži dialektiku, jeho žákem a záhy také jeho velkým odpůrcem. Jejich rozepře, která přerostla ve vzájemnou osobní nenávisť, se zrodila na poli filozofickém,² konkrétně v otázce univerzálií.³ Sám Abelard hned ve 2. kapitole svého spisu *Historia calamitatum* uvádí, že právě tento spor byl počátkem všech jeho pozdějších nesnází a zášti, kterou mu mnozí v životě projevovali.⁴ Je možné,

² Rozpory mezi Abelardem a Vilémem nespočívaly jen v otázkách filozofických, ale také v otázkách metodologické povahy a v odlišnostech jejich teologických postojů. Srov. Jean CHÂTILLON, „Abélard et les écoles,“ in *Abélard en son temps: actes du colloque international organisé à l'occasion du 9e centenaire de la naissance de Pierre Abélard*, ed. Jean Jolivet, Paris: Belles lettres, 1981, s. 133–160.

³ Velmi poctivou snahu rekonstruovat Vilémovy teorie o univerzáliích nalezneme např. v Jean JOLIVET, „Données sur Guillaume de Champeaux: Dialecticien et théologien,“ in *L'abbaye parisienne de Saint-Victor au moyen âge*, ed. Jean Longère, Paris: Brepols, 1991, s. 235–251.

⁴ Srov. PL 178, 116A. Je samozřejmě otázkou, nakolik se Abelard dokázal vyjadřovat o svém osudu a zejména o problematickém vztahu s Vilémem *sine ira et studio*. Informace, o kterých nás s tak věrohodným dojmem zpravuje, musíme nahlížet s notnou dávkou odstupu. Nicméně je pravda, že se lze jen stěží ubránit myšlence, že se v jeho autobiografickém spisu nenachází skutečný popis dění a že Abelardova interpretace

že i pro Viléma byl tento spor jedním z důvodů k životní změně, jež měla nakonec za následek vznik svatoviktorského opatství.

Abelard uvádí:

Onen můj učitel Vilém, pařížský arcijáhen, odložil dřívější oděv a obrátil se k řádu řeholních kleriků za tím účelem, jak se tvrdilo, aby byl považován za nábožensky horlivějšího a dosáhl vyššího stupně církevního úřadu, jak se také později stalo, když se stal biskupem v Châlons-sur-Marne.⁵

Představuje zde (věřme tomu) dobový pohled na Viléma coby na velmi ctižádostivého muže. Ať tomu bylo ve skutečnosti jakkoli, je pravda, že ještě před smrtí biskupa Foulqua († 1104) dostal Vilém na starost řízení všech škol v Paříži a když byl novým biskupem učiněn Galon, stoupenec gregoriánských reforem, stal se jedním ze tří pařížských arcijáhnů. Pravděpodobně r. 1108 se Vilém zřekl svého místa v katedrální škole, rezignoval na své církevní úřady a benefícia a začal žít reformním způsobem života řeholních kanovníků, což podle Abelardova svědectví mnozí nepovažovali za nic jiného než za snahu dostat se v církevní hierarchii na ještě vyšší místo.

Abelard dále píše:

Avšak ani oděv (coby znamení) obrácení jej neodvrátil od Paříže či od vzdělávání ve filozofii, jemuž uvykl, a přímo v onom klášteře, do něhož se odebral z náboženských důvodů, začal ihned podle (svého dřívějšího) zvyku veřejně vyučovat.⁶

Spolu s některými svými žáky odešel pryč z města a usídlil se u malé kaple (či bývalého kláštera) Sv. Viktora stojící na levém břehu Seiny. Na Vilémově jednání je pozoruhodná skutečnost, že ačkoli odešel do ústraní žít řeholním⁷ způsobem života, nezanechal své veřejné výuky. Je známo, že již v 11. stol. projevovali reformátoři mnišství nepřátelský postoj ke školám, a to proto, že se v nich prosazovalo vyučování svěským vě-

jeho vlastních životních událostí není zcela neoprávněná. Vilém ze Champeaux byl již v době, kdy spor vypukl, velmi vlivným mužem. Není také vůbec nepravděpodobné, že to byl právě on, kdo stál za nesmiřitelným pronásledováním Abelarda ze strany Bernarda z Clairvaux a jiných.

⁵ Srov. PL 178, 118A–119A, překl. aut.

⁶ Srov. PL 178, 119A, překl. aut.

⁷ Alespoň tak se vyjadřuje Abelard, aby tím víc poukázal na diskrepanci Vilémova jednání.

dám, a také proto, že se jejich vlastní klášterní školy stávaly zbytečnými.⁸ Světské vědění se nezdálo být v souladu se snahami mnichů o evangelní dokonalost, proto nemohla být Vilémova výuka dialektiky či rétoriky v „mnišském“ prostředí vnímána pozitivně, a Abelard, zdá se, této skutečnosti využívá, aby tím více zdiskreditoval svého bývalého *praeceptor*a.

V otázce spojení reformovaného řeholního života a výuky ovšem existovaly i jiné názory, jak dosvědčuje dopis, který dostal Vilém od Hildeberta z Lavardin (1056–1133).⁹ Vyjadřuje v něm své znepokojení nad skutečností, že se prý Vilém nechal přesvědčit, aby ustal s výukou, a snaží se jej přimět k tomu, aby s ní opět začal. Důležitým momentem dopisu je Hildebertova výzva, aby Vilém pokračoval ve výuce tak jako předtím v Notre-Dame. Jeho výuka měla být podle Hildebertových slov součástí nového způsobu života, přímo součástí jeho zasvěcení.¹⁰ Vilém nakonec ve výuce pokračoval a se společenstvím svých žáků dal vzniknout škole a téměř současně i opatství u Sv. Viktora.¹¹ Proces transformace společenství seskupeného okolo svého učitele ve fungující a dobře zajištěné opatství je samozřejmě složitější, nicméně díky Vilémovým vlivným kontaktům a schopné politice se realizoval již během prvních let od jeho založení.

V r. 1113 opustil Vilém svou komunitu, protože byl konsekrován na biskupa pro diecézi Châlons-sur-Marne.¹² U příležitosti jeho svěcení byla tato komunita povýšena na opatství řeholních kanovníků, od krále Ludvíka VI. a biskupa Galona získala štědré dary¹³ a navíc právo svobodně volit svého představeného¹⁴ bez předchozího královského

⁸ Srov. Jean CHÂTILLON, „Les écoles de Chartres et de Saint-Victor,“ in *La scuola nell'Occidente latino dell'alto medioevo*, sv. 2, Spoleto: Presso la Sede del Centro, 1972, s. 811–813.

⁹ Srov. PL 171, 141A–143A.

¹⁰ Srov. C. Stephen JAEGER, *The Envy of Angels: Cathedral Schools and Social Ideals in Medieval Europe, 950–1200*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1994, s. 245.

¹¹ Srov. Patrice SICARD, *Hugues de Saint-Victor et son école: Introduction, choix de texte, traduction et commentaires*, Turnhout: Brepols, 1991, s. 12.

¹² Podle svědectví Ruperta z Deutz Vilém již dříve dokonce třikrát odmítl biskupské svěcení, až je nakonec přijal takřka „proti své vůli“, pravděpodobně na naléhání panovníka. Srov. PL 170, 659C–D.

¹³ Výčet donací, které kanovníci dostali při slavnostním založení i v pozdějších letech, a dějiny rozrůstání řádu viz např. Robert-Henri BAUTIER, „Les origines et les premiers développements de l'abbaye Saint-Victor de Paris,“ in *L'abbaye parisienne de Saint-Victor au moyen âge*, ed. Jean Longère, Paris: Brepols, 1991, s. 30–52.

¹⁴ Právo svobodné volby opata je jednak známkou reformních idejí, ale také svědectvím o zvláštní náklonnosti, které Vilém a nově vznikající opatství u krále Ludvíka VI. požíval. Vztahy mezi králem a opatstvím byly i v dalších letech velmi dobré a pev-

schválení či potvrzení.¹⁵ Následujícího roku byla fundace potvrzena papežem Paschalem II. a prvním opatem byl zvolen jeden z Vilémových žáků a přátel, Gilduin¹⁶ (opatem v letech 1114–1155). Další osudy Viléma ze Champeaux v souvislosti se svatoviktorským opatstvím nejsou příliš probádány. Dá se předpokládat, že udržoval vztahy se svými blízkými z opatství, které díky němu vzniklo, ale jeho další aktivity, o nichž jsme ze středověkých zdrojů informováni, se zabývají především správou svěřené diecéze.

Jestliže jsme v souvislosti s Vilémovou filozofií hovořili o jeho sporu s Abelardem, nemůžeme opomenout ještě jednu známou kauzu, kdy Vilém musel obhajovat své učení. Jednalo se o nejen tehdy ožehavou teologickou otázku po vztahu mezi Boží vůlí a existencí zla. Vilém spolu s Anselmem z Laonu zastával teorii založenou na rozlišení *voluntas permittens* a *voluntas approbans* (sc. *malum*).¹⁷ Rupert z Deutzu, tehdy ještě jako mnich kláštera Saint-Laurent v Lutychu, se k ní vyjádřil ve svých dvou spisech *De voluntate Dei* a *De omnipotentia Dei* a na základě těchto názorových střetů se v roce 1117 uskutečnila disputace mezi Rupertem a Vilémem. Hlavním důvodem sporu byla nespokojenost Ruperta coby zastávce „tradičního“ přístupu k Božím tajemstvím prostřednictvím studia Písma se způsobem, jakým se o nich vyjadřovali učenci oddávající se filozofickým disciplínám, tak zvaní *moderni magistri*,¹⁸ jejichž metoda, hermeneutika a terminologie se jevila jako nepřijatelná.¹⁹

né, o čemž svědčí i skutečnost dochovaná z pramenů, že opat Gilduin byl královým zpovědníkem. Dva synové Ludvíka VI., kteří zesnuli v chlapeckém věku, byli pochováni v opatství a všichni členové královské rodiny figurují v jeho nekrologu. Samotnému Ludvíkovi VI. je v něm věnováno uctivé a pochvalné elogium za všechna dobrodíní, která za svůj život klášteru prokázal. Srov. Fourier BONNARD, *Histoire de l'abbaye royale et de l'ordre des chanoines reguliers de St. Victor de Paris*, sv. 1, Paris: Arthur Savaète Éditeur, 1904, s. 20–27.

¹⁵ Srov. Jean CHÂTILLON, *Le mouvement canonial au moyen âge: Réforme de l'église, spiritualité et culture*, Paris: Brepols, 1992, s. 329–330.

¹⁶ Srov. Dominique POIREL, „L'école de Saint-Victor au Moyen Âge: bilan d'un demi-siècle historiographique“, in *Bibliothèque de l'école des chartes*, 1998, sv. 156, s. 194, http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/bec_0373-6237_1998_num_156_1_450921 [cit. 20. 10. 2014].

¹⁷ Srov. Marie-Dominique CHENU, *La teologia nel XII secolo*, Milano: Jaca Books, 1999, s. 365.

¹⁸ Termín, který ve druhé třetině 12. stol. užívá *Liber pancrisis*, kompilační spis laonského původu, k označení učenců, jež odlišuje od antických či raně středověkých autorit (mezi něž řadí Augustina, Jeronýma, Ambrože, Řehoře Velikého, Isidora ze Sevilly a Bedu Ctihodného). V jejich výčtu jsou uvedeni Vilém ze Champeaux, Ivo ze Char-

V lednu roku 1121 vstoupil Vilém ze Champeaux do opatství v Clairvaux, kde o několik málo dní později zemřel. Svatoviktorský nekrolog uvádí, že k tomu došlo osmého dne před únorovými kalendami, tj. 25. ledna.²⁰

2. DALŠÍ OSUDY OPATSTVÍ A ŠKOLY VE 12. STOLETÍ

Opatství u Sv. Viktora se zformovalo ze školy, resp. z komunity žáků shromážděných kolem Viléma. Otázkou ale je, jakým způsobem byla organizována škola a výuka v ní poté, co Vilém odešel. Z důvodu nedostatku dochovaných informací nemůže žádný z pokusů snažících se tuto otázku řešit poskytnout plně uspokojivou odpověď.²¹ Kronikář a mnich kláštera v Le Bec Robert z Torigni (1110–1186) ve svém díle *De immutatione ordinis monachorum* zachoval o jejím působení cennou poznámku:

Když byl (Vilém ze Champeaux) zvolen biskupem v Châlons-sur-Marne, stal se jeho žák, ctihodný Gilduin, prvním opatem. Po dobu, kdy opatství řídil, přicházeli mnozí urození klerici vzdělání ve světských i božských naukách, aby zde pobývali (convenerunt habitaturi).²²

Věhlas školy byl i po odchodu jejího zakladatele značný. Do opatství přicházelo množství zájemců pravděpodobně z dobře situovaných rodin, kteří již předtím jinde získali nějaké vzdělání. Je nasnadě se domnívat, že jimi byli v první řadě pařížští studenti. Možnost, že při opatství nadále existovala externí škola, se jeví dosti pravděpodobnou. Bezvýhradnému přijetí této teorie však brání skutečnost, že o žádné takové škole, o její organizaci, struktuře, chodu, představených apod. není zmínka v knize

tres a bratři Anselm a Raul z Laonu. Jako „modernorum magister magistrorum“ je označován Manegold z Lautenbachu. Srov. CHENU, *La teologia nel XII secolo*, s. 402–403, 440.

¹⁹ Srov. tamtéž, s. 366.

²⁰ Srov. BONNARD, *Histoire de l'abbaye royale*, s. 17.

²¹ Srov. např. Jean CHÂTILLON, „L'école de Saint-Victor: Guillaume, Hugues, Richard et les autres,“ *Communio: revue catholique internationale* VI, č. 5 (1981): 63–76; týž, „La culture de l'école de Saint-Victor au XIIe siècle,“ in *Le mouvement canonial au moyen âge: Réforme de l'église, spiritualité et culture*, ed. Patrice Sicard, Paris: Brepols, 1992, s. 327–353; JAEGER, *The Envy of Angels*, s. 239–268; SICARD, *Hugues de Saint-Victor et son école*, s. 18–21.

²² Srov. PL 202, 1313A, překl. aut.

knih svatoviktorské komunity zvané *Liber ordinis*.²³ P. Sicard se k podpoře této teorie odvolává na dobré vztahy mezi opatstvím a aristokracií, které se upevňovaly mj. i tím způsobem, že zámožné (nejen franské) rodiny posílaly do kláštera své nadané syny,²⁴ kteří se nemuseli nutně stávat viktoríny.²⁵ V souvislosti s pomalu, ale jistě se rozvíjející pařížskou univerzitou, která nakonec bude hrát nejvýznamnější roli mezi všemi vzdělávacími institucemi, se tato otázka nakonec ani nezdá být tolik zásadní.

Stěžejním spisem svatoviktorských magistrů,²⁶ který je považován za základ výuky ve svatoviktorské škole, byt se snaží popsat celou šíři vědění včetně těch disciplín, jimž se v ní nemuselo nutně vyučovat, je Hugonovo *Didascalicon*. Dalo by se říct, že toto dílo činí z Hugona zakladatele svatoviktorské školy více než Viléma ze Champeaux, zejména díky programu studií, který v něm načrtl.²⁷ Richard pod jeho silným vlivem sepsal své vlastní dílo, které se nám zachovalo pod názvem *Liber exceptionum*. A dalším, nejméně známým viktorínským pokusem uspořádání vědění a disciplín je dílo *Fons philosophiae* Godfrida ze Sv. Viktora († cca 1194).²⁸ Tyto spisy nasvědčují, že minimálně tři magistři se v průběhu

²³ V ní je velmi podrobně popsán řád (*ordo*) způsobu života řeholních kanovníků opatství Sv. Viktora. Jedná se o normativní text, který upravuje veškeré aspekty každodenního života. Otázka jejího autorství není dodnes vyřešena. Pokud autorem nebyl přímo sám opat Gilduin, lze alespoň předpokládat, že se na jejím vzniku podílel. Za nejzazší termín jejího vzniku bývá uváděn r. 1155. Srov. Luc JOCQUÉ, „Les structures de la population claustrale dans l'ordre de Saint-Victor au XIIe siècle: Un essai d'analyse du *Liber Ordinis*,“ in *L'abbaye parisienne de Saint-Victor au moyen âge*, ed. Jean Longère, Paris: Brepols, 1991, s. 53–95.

²⁴ Srov. SICARD, *Hugues de Saint-Victor et son école*, s. 17.

²⁵ Většina badatelů se na rozdíl od P. Sicarda domnívá, že po Vilémově odchodu zůstala škola uzavřena vnějším studentům a byli v ní vzděláváni pouze řeholní kanovníci, nejpozději snad v průběhu prvotního rozmachu univerzity. Srov. CHÂTILLON, „Les écoles de Chartres et de Saint-Victor,“ s. 816.

²⁶ Mezi tyto patřili Hugo, Achard, Ondřej, Richard, Godfrid a Walter ze Sv. Viktora. V průběhu 12. stol. k nim můžeme zařadit také Petra Comestora († 1179), který v opatství pobýval od r. 1164 a později se snad i stal svatoviktorským kanovníkem. V neposlední řadě je třeba jmenovat pozdějšího, ale neméně významného autora, jímž je viktorín Tomáš Gallus (zvaný také Tomáš z Vercelli, † 1246), který ve škole vyučoval před svým odchodem do Itálie v letech 1218–19. Srov. tamtéž, s. 818. Stručný přehled dalších, méně známých viktorínů, kteří byli označováni jako *magistri*, sahající až do přelomu 14. a 15. stol. podává POIREL, „L'école de Saint-Victor au Moyen Âge,“ s. 191–206.

²⁷ Srov. BONNARD, *Histoire de l'abbaye royale*, s. 97.

²⁸ Srov. POIREL, „L'école de Saint-Victor au Moyen Âge,“ s. 201.

1. pol. 12. stol. zamýšleli nad uspořádáním světského i posvátného vědění, a dá se předpokládat, že své závěry také vtiskli do organizace výuky.

V souvislosti s utvářením pařížské univerzity od poloviny 12. stol. se nabízí otázka, co se po jejím vzniku stalo se svatoviktorskou školou. Opat Gilduin měl ze své funkce veliké penitenční pravomoci v rámci pařížské diecéze. Za nepřítomnosti pařížského biskupa mohl jako jediný sejmout exkomunikaci, kterou vyhlašoval kancléř, a udělit absoliuci.²⁹ Možná také díky těmto pravomocem se svatoviktorské opatství stalo vyhledávaným místem všech, kdo se chtěli vyznávat ze svých prohřešků, a nejspíše od počátku 13. století bylo výlučným místem, kde se zpovídali studenti pařížské univerzity.³⁰ Sama škola však již na přelomu 12. a 13. stol. nehrála tak významnou roli. Opatství se již od konce 60. let 12. stol. zmítalo v silné finanční krizi, která mohla oslabit i jeho intelektuální a duchovní aktivity. Následek této krize je patrný i v literární produkci viktorinů, která přibližně od 70. let upadá.³¹ Zásadní důvod pro oslabení jejího významu můžeme spatřovat také v hluboké přeměně struktury pařížských škol, v poměrně rychlém rozvoji teologického bádání³² a v samotném vzniku univerzity spolu s narůstajícím vlivem mendikantských řádů.³³ Bylo jen otázkou času, kdy se škola začlení do svazku univerzity. K tomu došlo až 26. ledna 1237, kdy papež Řehoř IX. udělil opatu Radulfovi svolení, aby v opatství sídlil magistr teologie.³⁴ Tímto aktem škola *de facto* zaniká jako samostatný subjekt, přestože

²⁹ Srov. BONNARD, *Histoire de l'abbaye royale*, s. 195.

³⁰ Jak později napíše Jakub z Vitry (1160/70–1240), svatoviktorské opatství bylo „scholaribus Parisiis commorantibus et populis undique confluentibus aquas purificationis subministrans“. Srov. tamtéž, s. 194.

³¹ CHÂTILLON, „La culture de l'école de Saint-Victor au XIIe siècle“, s. 346.

³² Jako příklad, který zřetelně dosvědčuje radikální vývoj v oblasti teologie, můžeme uvést Hugonovo zaměření četby Písma ve srovnání s Petrem Cantorem († 1197). Hugo ve svém *Didascalicon* (V, 9) píše, že život spravedlivých je veden k dokonalosti po těchto pěti stupních: *lectio* (čili *doctrina*, četba a poznání Písma a spisů církevních otců) – *meditatio* – *oratio* – *operatio* – *contemplatio*. Naproti tomu Petr Cantor, slavný *magister in sacra pagina* katedrální školy v Paříži v 70. a 80. letech 12. stol., chápe poslání teologa poněkud odlišně. Aniž by snižoval hodnotu kontemplace, je dějinným vývojem v církvi a na poli teologického bádání nucen zaměřit *lectio* jiným směrem. Podle něj je nutnou přípravou k *disputatio* a následně k *praedicatio* (*Verbum abbreviatum*, cap. 1), aby ti, kdo jsou v nich vzděláni, mohli bránit pravdu víry a vyučovat Boží lid, kterému hrozí bludy a nevědomost. Srov. CHÂTILLON, „L'école de Saint-Victor: Guillaume, Hugues, Richard et les autres“, s. 75.

³³ Srov. CHÂTILLON, „La culture de l'école de Saint-Victor au XIIe siècle“, s. 346.

³⁴ Srov. BONNARD, *Histoire de l'abbaye royale*, s. 345.

bude mít i nadále své vlastní magistry a dokonce právo udělovat tituly.³⁵ Vliv jejich prvotních myslitelů se však ani v pozdější době nijak neumenšil. Jejich díla jsou často citována mistry scholastiky a zejména Hugonův a Richardův odkaz se stal takřka dědictvím františkánské teologie.³⁶

3. ŽIVOTNÍ OSUDY RICHARDA ZE SVATÉHO VIKTORA

Do právě načrtnutých dějin svatoviktorského opatství a jeho školy můžeme nyní zasadit osobu významného teologa 12. stol., Richarda ze Svatého Viktora. Hlavním pramenem informací o jeho životě, který donedávna platil za jejich primární zdroj, je doposud nevydaný spis svatoviktorského historika Jana z Toulouse (či ze Sv. Viktora) *Annales Sancti Victoris* redigovaný v letech 1630–1650.³⁷ Jan z Toulouse sice vycházel ze svatoviktorských rukopisů, ale jeho dílo je pozdní. Proto je záhodno zachovávat vůči jeho výroků rezervovaný postoj a není radno je přijímat zcela nekriticky. Na následujících stranách se proto budeme snažit vypovědět o Richardově životě pouze to, čím si můžeme být na základě srovnání s jinými dobovými zdroji spíše jistí nežli nejistí.

3.1 Richardův původ a příchod do opatství

Kdy a v jaké rodině se narodil, nelze s jistotou říci. Ani co se týče určení jeho geografického původu, nemůžeme než hypotetizovat, přestože aspoň o tomto údaji máme k dispozici několikera svědectví. Jan z Toulouse říká ve svém díle *Memoriale historiarum*, že

³⁵ Srov. CHÂTILLON, „Les écoles de Chartres et de Saint-Victor,“ s. 838.

³⁶ Srov. např. Richardův vliv na velikého scholastického učence Bonaventuru z Bagnoregia: Maria Domenica MELONE, „La recezione della teologia trinitaria di Riccardo di San Vittore nel Commento alle Sentenze di Bonaventura da Bagnoregio,“ in *Religioni et doctrinae: Miscellanea di studi offerti a Bernardino de Armellada in occasione del suo 80° compleanno*, ed. Aleksander Horowski, Roma: Collegio San Lorenzo da Brindisi, 2009, s. 141–174.

³⁷ Tiskem vyšla pouze jeho část, 55. kapitola 5. knihy v úvodu k 196. svazku edice *Patrologia Latina*, která předkládá Richardovo dílo. Nutno však dodat, že v něm nenalezneme všechny Richardovy autentické spisy a namísto chybějících si můžeme přechíst ty, které Richard jistě nenapsal.

...u Svatého Viktora převelice vynikal magister Richard ze Skotska, bystrý a zbožný učenec, jenž napsal mnoho důkladných a užitečných spisů.³⁸

Názor, že Richard pocházel ze Skotska, byl ve svatoviktorském opatství pravděpodobně rozšířený, jak dosvědčují také texty dvou náhrobků, jejichž obsah je znám rovněž prostřednictvím Jana z Toulouse. První z nich nechal ve formě akrostichu zveršovaného v daktylském hexametru vytvořit r. 1348 dvaadvacátý svatoviktorský opat, Vilém ze Saint-Lô. O Richardově původu v něm nacházíme tuto zmínku: „Scotus erat, devotus magno temporis aevo vixit canonicus, vir religionis amicus.“³⁹ Další pak nechal zhotovit opat Jan VII. Bordier v r. 1531. Je rovněž veršovaný, složený v daktylském hexametru, a opět je v něm přítomna zmínka o Richardově skotském původu: „Quem tellus genuit felici Scotica partu, te foveat in gremio Gallica terra suo.“⁴⁰

Na základě Richardovy korespondence se však někteří badatelé domnívají, že pocházel z Anglie. Většinou se odvolávají na dopis, který spolu s opatem Ernisiem zaslal Robertovi z Melunu, již coby biskupovi v Herefordu. V něm stojí:

My se však radujeme, neboť vás máme nad jiné rádi a z přirozeného důvodu rovněž milujeme církev v Anglii nejen tou láskou, kterou pocítujeme ke všem církevním obcím, nýbrž obzvláštním citem...⁴¹

Oním přirozeným důvodem k obzvláštní lásce vůči anglické církvi měla být právě skutečnost, že oba z Anglie pocházeli. Jiným důkazem o Richardově anglickém původu mají být dopisy jistého převora G.⁴² z opatství Sv. Albána v Anglii. Dochovaly se dva dopisy, v nichž se tento převor zmiňuje Richardovi v různých kontextech o Anglii a doprovází ji zájmemem „nostra“.⁴³ Zcela mimoviktorínskou je poznámka francouz-

³⁸ Srov. JEAN DE SAINT-VICTOR, *Memoriale historiarum*, BnF, Ms. Lat. 15011, f. 384r, překl. aut.

³⁹ „Byl skotského původu, dlouhá léta žil coby oddaný kanovník, byl zbožným mužem“ (překl. aut.); PL 196, XI–XII.

⁴⁰ „Šťastný byl zrod tvůř ve skotském kraji, (ted) tě v svém klíně chová galská zem“ (překl. aut.); tamtéž.

⁴¹ Srov. tamtéž, 1225A–1225B, překl. aut.

⁴² Velmi často se ve svatoviktorské korespondenci odesílatel dopisu podepisoval pouze iniciálou svého jména a určením místa, odkud pocházel, případně také funkce, jakou zastával.

⁴³ Srov. PL 196, 1228C–D.

ského kronikáře Albericha z Trois-Fontaines († po 1252), který ve svém díle *Chronica* uvádí: „Magister quoque Richardus de Sancto Victore, natione Anglus,...“⁴⁴ Jelikož nemáme prostředky, díky nimž bychom dokázali jednoznačně rozlišit, které z dochovaných zpráv obsahují autentickou zprávu o skutečnosti a které nejsou věrohodné, nedokážeme nyní a pravděpodobně ani v budoucnu otázku Richardova původu s jistotou vyřešit. Jediné, čím si můžeme být jisti, je jeho britský, ostrovní původ.

Co se týče datace jeho narození, i v tomto případě stojíme před otázkou, kterou lze jen těžko zodpovědět. Existují jisté indicie, které se alespoň nekonkrétně zmiňují o Richardově stáří v době, kdy zemřel. Z nich však nemůžeme nic přesnějšího odhadovat.⁴⁵ Můžeme si pomoci otázkou, zda byl Richard přímým Hugonovým žákem. Pokud ano, dovoľovalo by nám to stanovit Richardovo narození na 20. léta 12. stol., ale vzhledem k tomu, že Richardovy spisy nevykazují znaky osobní a bezprostřední znalosti Hugona a jeho myšlení, nejví se tato varianta zcela pravděpodobná. Navíc musíme počítat s možností, že Richard jako i jiní svatoviktorští kanovníci ještě před vstupem do opatství studoval jinde.⁴⁶ Aniž by si proto badatelé dělali nároky na přesnější dataci, přiklání se k názoru, že se Richard narodil ještě před r. 1120 a do opatství vstoupil zřejmě nejdříve až ve 2. pol. 40. let, možná však i později.⁴⁷ A můžeme-li věřit informaci Jana z Toulouse, že se stal Richard svatoviktorským kanovníkem v době, kdy byl opatem Gilduin, mohl se jím stát nejpozději do r. 1155.

⁴⁴ Srov. Carmelo OTTAVIANO, „Riccardo di San Vittore: La vita, le opere, il pensiero,“ in *Atti della Reale Accademia Nazionale dei Lincei: Memorie della classe di scienze morali storiche e filologiche*, řada VI, sv. 4, Roma: Giovanni Bardi, 1933, s. 412–413.

⁴⁵ Srov. např. Bordierův epitaf v PL 196, XI–XII: „nijak ti neuškodila divá Sudice tkající nit života, již ti časně zpřetrhla svou nelitostnou rukou“ (překl. aut.). Epitaf Viléma ze Saint-Lô však zcela protichůdně hovoří o Richardovi coby o kanovníkovi „magno temporis aevo“.

⁴⁶ Tak např. Godfrid ze Sv. Viktora o sobě ve svém *Fons philosophiae* uvádí, že přišel do kláštera až poté, co završil deset let studií svobodných umění a posvátných Písem. Srov. JAEGER, *The Envy of Angels*, s. 246.

⁴⁷ Srov. např. Dale M. COULTER, *Per visibilia ad invisibilia: Theological Method in Richard of St. Victor (d. 1173)*, Turnhout: Brepols, 2006, s. 21. Na nejistotu v řešení této otázky dodnes poukazují odborníci připouštějící názor, že by Richard mohl být skutečně Hugonovým žákem, a vymezující proto jeho příchod na dobu mezi lety 1120–1140. Srov. Rainer BERNDT, „The School of St. Victor in Paris,“ in *Hebrew Bible/Old Testament: The History of Its Interpretation*, sv. 1: *From the Beginnings to the Middle Ages*, část 2: *The Middle Ages*, ed. Magne Sæbø, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2000, s. 475.

3.2 Richard coby magister

Z literárních památek 12. stol. i z pozdější doby víme, že byl Richard označován coby *magister*. První otázkou, která se v této souvislosti nabízí, je, zda se tímto termínem myslí *magister novitiorum*, o němž hovoří *Liber ordinis*, nebo „představený“ svatoviktorské školy. D. M. Coulter upozorňuje na jeden detail z Richardova výkladu žalmu 28, jenž je součástí sbírky zvané *Tractatus super quosdam Psalmos*, v němž se Richard slovy „vobis dicitur novitii“ obrací na novice opatství. Z toho vyvozuje, že by skutečně mohl mít v opatství na starosti výchovu noviců.⁴⁸ Přihlédneme-li k dataci tohoto spisu, která pochopitelně nemůže být naprosto jistá a jež bývá na základě rukopisné tradice stanovována na období Richardova podpřevorátu, tj. 1159–1162, znamenalo by to, že Richard v té době zastával v opatství dvě funkce, podpřevora a magistra noviců. To jistě není zcela nemožné, nicméně se musíme rovněž ptát, zda na základě jednoho jediného oslovení v celém rozsáhlém Richardově literárním díle můžeme činit takové závěry.

I kdyby Richard byl magistrem noviců, nijak nám to nepomáhá s určením, kdy začal s výukou a vedením školy. Tradičně se usuzuje, že po Hugonově smrti převzal tuto úlohu Ondřej. Když však v r. 1149 odešel do kláštera Sv. Jakuba ve Wigmore, kdo přichází na jeho místo v Paříži? D. M. Coulter připomíná, že na počátku 50. let pobýval v Paříži Robert z Melunu, žák Abelardův a pravděpodobně také posluchač Hugona ze Sv. Viktora. Z již zmiňovaného dopisu, který mu adresoval opat Ernisius a převor Richard, se dovídáme, že Robert ve svatoviktorském opatství svého času také vyučoval.⁴⁹ Je tedy nasnadě se domnívat, že to bylo právě během jeho pobytu v Paříži od r. 1148, kdy spolupracoval s Petrem Lombardským na zkoumání spisů Gilberta z Poitiers před koncilem v Remeši r. 1149, až do r. 1160, kdy byl povolán králem Jindřichem II. zpět do Anglie. Víme také, že někdy v tomto období, kdy Ondřej odešel do Wigmore, působil v opatství coby magistr Achard. Je tedy velice pravděpodobné, že se Richard v 1. polovině 50. let sám účastnil Robertovy a Achardovy výuky (a tak se jejich prostřednictvím i seznámil s Hugonovými spisy) a možná právě v r. 1155, kdy se stal Achard opatem, nastoupil po něm do vedení svatoviktorské školy. S touto hypotézou

⁴⁸ Srov. Coulter, *Per visibilia ad invisibilia*, s. 21.

⁴⁹ Srov. PL 196, 1225A.

pracuje D. M. Coulter a dobu, kdy Richard působil v opatství jako magistr, vymezuje na léta 1155–1159.⁵⁰

Ve svém pedagogickém působení byl Richard naprosto nepopíratelně ovlivněn Hugonovým myšlením. *Didascalicon* je spis, který udal směr Richardovy výuky, zejména co se týče studia a výkladu Písma. Celé jeho rozdělení věd kopíruje Hugonovo, jež je inspirováno Boëthiovým a Cassiodorovým: „Filozofie se dělí na teoretickou, praktickou, mechanickou a logickou.“⁵¹ Každá z těchto částí má své podčásti a také některé z nich se dále člení.⁵² Možná právě úloha magistra způsobila, že se Richard zajímal o téma poznání Boha (jež označuje výrazem *contemplatio*) a že část jeho literární tvorby je zaměřena na teorii poznání, úzce související s jeho spirituální teologií. Do povědomí učenců následujících období, nejen teologů jako Bonaventura z Bagnoregia, ale i literátů jako Dante Alighieri, se vryl především svou spirituální tvorbou.

3.3 Léta podpřevorátu a převorátu

Prvním jistým datem v Richardově životě je rok 1159, neboť nejpozději od té doby zastával funkci podpřevora. Jsme o tom bezpečně zpraveni z dohody mezi opatstvím a Frederikem, pánem z Palaiseau, ohledně placení desátků, v níž spolu s podpisem opata Acharda a převora Nantera nacházíme také Richardův podpis. Jím zůstal až do r. 1162, kdy nastaly ve vedení opatství veliké změny. V březnu toho roku byl Achard povolán Jindřichem II., aby se stal biskupem v Avranches, a na uvolněné místo opata u Sv. Viktora nastupuje na půl roku Gontier a po něm Ernisius (opatem v letech 1162–1172). K témuž roku je svatoviktorským nekrologem na den 12. června datována Nanterova smrt. Richard tedy nastoupil na jeho místo a stal se pátým převorem v dějinách opatství, a tudíž druhým nejvýznamnějším mužem v jeho hierarchii. Tento úřad

⁵⁰ Srov. COULTER, *Per visibilia ad invisibilia*, s. 21. S touto datací souhlasí i Pierluigi CACCIAPUOTI, «Deus existentia amoris»: *Teologia della carità e teologia della Trinità negli scritti di Riccardo di San Vittore* (†1173), Turnhout: Brepols, 1998, s. 81.

⁵¹ Srov. HUGO VON SANKT VIKTOR, *Didascalicon de studio legendi* II, 1, Freiburg: Herder, 1997, překl. aut.

⁵² Srov. tamtéž II, 1–30; RICHARD DE SAINT-VICTOR, *Liber exceptionum* I, 1, 6–12, Paris: Vrin, 1958.

zastával po jedenáct let „v příznivých i obtížných záležitostech naší komunity“, dodává velmi výmluvně Jan z Toulouse.⁵³

Co bylo Richardovi zejména v roli převora náplní jeho úřadu, se částečně dozvídáme z jeho korespondence. Velmi často byl v dopisech žádán o svolení k zaslání opisů nejrůznějších děl, která se nacházela ve svatoviktorské knihovně. Péče o knihovnu sice nespadala do jeho kompetence, ale *armarius*, který ji měl na starosti, nemohl sám od sebe o těchto záležitostech rozhodovat. Autoři dochovaných dopisů měli zájem o rukopisy Hugonových děl, o text pojednávající o umučení sv. Viktora, který opisovali do breviáře jako četbu k matutinu, a také o vlastní Richardovy texty. Z jednoho dopisu Viléma z Ourscamp, převora tamního cisterciáckého opatství, který měl zapůjčeny Richardovy spisy, se dozvídáme, že z nich četl mnichům během postní doby, což jen dosvědčuje, jak byla Richardova díla v monastických kláštorech již za života svého autora oblíbena.⁵⁴

Jistý G., převor u Sv. Albána, se na Richarda coby převora obrátil s žádostí, aby do opatství přijal jeho řeholního bratra Matouše, který odešel do Franské říše v touze po vědění, a postaral se o jeho vzdělání. V dalším svém dopise Richardovi velmi srdečně děkuje, že se bratru Matoušovi díky němu zalíbil „*copiosus fructus*“, kterým poukazuje na užitek ve vzdělání, jakému se Matoušovi u Sv. Viktora dostalo, a posílá dalšího bratra, pro něhož si od Richarda vyprošuje tutéž blahosklonnost v poskytnutí vzdělání, jakou projevil i Matoušovi.⁵⁵ Z korespondence je zřetelné, že se Matouš po získání vzdělání v Paříži vrátil do svého původního kláštera v Anglii. Zdá se, že by tato skutečnost mohla podpořit teorii, že při opatství u Sv. Viktora skutečně existovala vnější škola, která byla otevřena všem zájemcům a nejen svatoviktorským novicům.

Z jiného dopisu, jehož autorem byl nejspíš jeden z kanovníků od Sv. Jenovéfy, vychází najevo, že převor svatoviktorského opatství zaujímal v pařížské společnosti vysoké postavení, které mu dovoľovalo jednat v nejrůznějších záležitostech i se samotným králem. Onen kanovník se Richarda vyptává, jak dopadlo jeho jednání s králem, zda uspěl u svatoviktorského opata a zda se sešel s opatem od Sv. Germaina k jednání ohledně „jejich záležitosti“?⁵⁶ Nic konkrétnějšího se z dopisu bohužel ne-

⁵³ Srov. PL 196, IX–X, překl. aut.

⁵⁴ Srov. tamtéž, 1226D–1227A.

⁵⁵ Srov. tamtéž, 1227D–1228A.

⁵⁶ Srov. tamtéž, 1227C.

dozvídáme. I toto málo ovšem stačí, abychom si mohli učinit obrázek o Richardově práci v opatství kromě té literární. Jak významnou osobností byl, takže se stal převorem, a jak ještě významnější osobností se stal pro spořádaný chod opatství a pro zachování jeho věhlasu díky tomu, že byl převorem, můžeme posoudit z následujícího popisu kauzy týkající se opata Ernisia, v dějinách Sv. Viktora neblaze proslulého.

3.4 Krize za opata Ernisia

Ernisius pocházel nejspíš z Anglie jako mnoho jiných kanovníků od Sv. Viktora. Ani v jeho případě nevíme zcela nic jistého o konkrétním místě jeho původu ani o datu narození. Má se za to, že pocházel z významnější rodiny. Jeho sestra, od níž se dochoval jeden dopis, byla provdána za bohatého velmože v Norsku.⁵⁷ Není ani známo, kdy vstoupil do svatoviktorského opatství. Ještě za opata Gilduina byl s jistým bratrem Rogerem vyslán do Anglie, aby ve Schobbedonu zbudovali vůbec první svatoviktorské převorství na britských ostrovech. K tomu muselo dojít někdy během 40. let 12. stol., ještě předtím, než byl po jejich neúspěšné misi poslán do Anglie Ondřej, aby založil opatství augustiníanských kanovníků ve Wigmore.

Ernisiův vliv sílil natolik, že se r. 1162 stal opatem a v r. 1165 byl jedním z kmotrů jediného mužského potomka krále Ludvíka VII., Filipa. Z jeho korespondence je patrné, že měl mnoho přátel ve vysokých kruzích u královského a papežského dvora. Adresáty a odesílateli mnoha jeho dochovaných dopisů byli kardinálové apoštolští legáti a jiní vysocí církevní hodnostáři nejen na území Franské říše. Jeho vliv a schopnosti byly v některých ohledech pro opatství prospěšné,⁵⁸ ty ovšem nevyváží obrovskou krizi, do níž opatství svým jednáním uvrhl. Od počátku svého působení v úřadu opata porušoval stanovy předepsané v *Liber ordinis*, za což byl r. 1165 osobně kárán papežem Alexandrem III., který byl při své návštěvě Paříže o velikonočních svátcích hostem ve svatoviktorském opatství.⁵⁹ Později proslul svou hamižností, marnotratností, neschopností obhospodařovat opatství náležitým způsobem a dokonce zpronevěrami majetků významných osob. Opatství totiž pravděpodob-

⁵⁷ Srov. BONNARD, *Histoire de l'abbaye royale*, s. 214.

⁵⁸ Srov. tamtéž, s. 228.

⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 221.

ně sloužilo mimo jiné také jako úschovna cenností či jakéhokoli majetku vůbec, a to dokonce s mezinárodní „působností“. Z Ernisiovy korespondence vychází najevo, že mu vydávání uschovaného majetku činilo značné potíže a že se s tím spojené následné spory táhly mnohdy i několik let.⁶⁰ Kromě toho plnil nedbale i jiné závazky vůči dalším vysoce postaveným osobám. Bylo mu vytýkáno, že se často zdržoval mimo klášter, ačkoli je třeba uznat, že v některých případech nemohl jinak, protože byl buď papežem pověřen, aby jako legát vyřizoval jeho záležitosti, nebo jej k tomu nutily okolnosti související se správou dceřiných klášterů a majetků opatství mimo Paříž.⁶¹

Ernisiova špatná politika a duchovní úpadek klášterní komunity činily celou situaci neúnosnější a prvním kanovníkem, na němž záleželo její řešení, byl právě převor Richard. Ten o celé záležitosti zpravil papeže. Alexandr III. pověřil v r. 1169 dvoučlennou komisi sestávající z králova bratra Viléma, arcibiskupa v Sens, a cisterciáckého opata Odon z Ourscamp, aby se do opatství vydali, celou záležitost vyšetřili a napravili. Závěry, které papež z jejich zpráv vyvodil, se dochovaly v dopise z 12. května (pravděpodobně r. 1170) adresovaném papežem právě Richardovi.⁶² Z jeho rozhodnutí zůstává Ernisius nadále opatem, ale veškeré aktivity týkající se kláštera, ať už vnitřní či vnější, musely být konzultovány s určenou částí kapituly. V závěru dopisu Richardovi sděluje, že vyskytnou-li se v budoucnu potíže, které kapitula nebude s to sama vyřešit, má se obrátit na některého ze dvou komisařů, kteří záležitost v opatství prošetřovali.⁶³

Tak se i zanedlouho stalo. Ernisius se nechtěl podřizovat papežskému rozhodnutí a Richard musel opět žádat papeže o pomoc. Jelikož se papež nenacházel na území Franské říše a byl zaneprázdněn jinými povinnostmi, opět ustanovil komisi v tomto složení: arcibiskup ze Sens,

⁶⁰ Asi nejznámější je kauza dánského arcibiskupa Eskyla, který Ernisiovi svěřil do úschovy 370 liber stříbra. Srov. Dietrich LOHRMANN, „Ernis, abbé de Saint-Victor (1161–1172): Rapports avec Rome, affaires financières,“ in *L'abbaye parisienne de Saint-Victor au moyen âge*, ed. Jean Longère, Paris: Brepols, 1991, s. 190–192.

⁶¹ O tom svědčí dopis jistého E., který žádá opata Ernisia o návštěvu bohužel neurčeného území, jež spadalo pod léno opatství. Území, o němž opat jistě věděl, o které se jedná, vyplnil nějaký voják jménem Ursinus se svou skupinou a Ernisius měl přijet celou záležitost vyřešit. Srov. PL 196, 1385D–1386A. O zanedbávaných Ernisiových povinnostech viz LOHRMANN, „Ernis, abbé de Saint-Victor (1161–1172),“ s. 181–185.

⁶² Srov. PL 200, 675B–675D. V edici J.-P. Migne je adresát chybně označen jménem Robertus.

⁶³ Srov. LOHRMANN, „Ernis, abbé de Saint-Victor (1161–1172),“ s. 187.

biskup z Meaux a opat premonstrátského kláštera ve Val-Secret v diecézi Soissons. O tomto papežově rozhodnutí svědčí hned tři jeho dopisy z 1. února 1172. Jeden byl adresován do opatství Ernisiovi a Richardovi. Papež jim velmi rázně sděluje, že mají být připraveni na příchod uvedených osob, které jsou jeho jménem pověřeny k novému vyšetřování v otázce pohoršení, jež kdysi slavné opatství nyní působí svými vnitřními neshodami.⁶⁴ Pravomoci komisařů jsou podrobně popsány ve druhém dopisu, adresovaném Vilémovi, arcibiskupu ze Sens. Mají za úkol zjistit vše, co se týká jednání a působení opata Ernisia ve vztahu k ostatním kanovníkům, a napravit vše, co je potřeba. Pokud však zjistí, že tak nelze učinit jinak než odvoláním jedné či více osob z jejich úřadů, mají z plné papežovy moci přistoupit k takovému řešení.⁶⁵ A jelikož papež věděl o velmi úzkých vztazích, které Ernisia pojily s královskou rodinou, a obával se, že by Ernisius mohl žádat Ludvíka VII. o pomoc, pojistil se třetím dopisem, který adresoval přímo králi a v němž ho zpravil o celé záležitosti a o krocích, kterými v této věci postupuje, a zároveň důrazně žádal, aby nikterak do průběhu vyšetřování nezasahoval a nestavěl se mu na odpor.⁶⁶

Ačkoli se nedají přesně zdokumentovat všechny problémy a škody, které opat Ernisius způsobil své komunitě, je nepochybné, že Richard měl coby převor opatství největší podíl na konečném zdárném vyřešení celé záležitosti. Je to zejména jeho zásluhou, že se komunita u Sv. Viktora vrátila k svému původnímu stavu, kdy „přispěním Boží milosti vynikala zbožností a věděním“.⁶⁷ Ernisius se nakonec musel vzdát svého úřadu a byl poslán do „exilu“ do venkovského kláštera, odkud se údajně neustále domáhal pomoci od svých dřívějších vlivných přátel. A jelikož se nijak nesnažil napravit způsobené finanční zločiny a i mimo svatoviktorské opatství pokračoval v dalších zpronevěrách, musel být nakonec uvězněn.⁶⁸ V úřadu opata byl 11. dubna 1172 papežem slavnostně potvrzen kapitulou zvolený Guerinus a Richard pokračoval i nadále ve funkci převora.

⁶⁴ Srov. PL 200, 772D–773A.

⁶⁵ Srov. tamtéž, 771C–772C.

⁶⁶ Srov. tamtéž, 773B–774B.

⁶⁷ Srov. tamtéž, 200, 772D, překl. aut.

⁶⁸ Srov. LOHRMANN, „Ernis, abbé de Saint-Victor (1161–1172),“ s. 193.

3.5 Kauza Tomáš Becket

V 60. letech 12. stol. probíhal veliký spor mezi canterburským arcibiskupem Tomášem Becketem a anglickým králem Jindřichem II., který skončil nešťastně Tomášovou vraždou 29. prosince 1170. Pročítáme-li se Richardovou korespondencí, narazíme v ní na dva dopisy, které jsou spojeny s osobou Tomáše Becketa. První z nich, již zmiňovaný, byl v roce 1166 adresován Robertovi z Melunu.⁶⁹ Jeho autoři se přímo od Tomáše, který v listopadu 1164 odešel do exilu na území franského krále, dozvěděli, jak se Robert vůči Tomášovi zachoval, a vytýkají mu jeho postoj, který ve sporu zaujal. Připomínají mu dobu, kdy vyučoval v Paříži, a čestné postoje, které zastával a kterým se nyní podle všeho zpro-
nevěruje. Snaží se ho přimět, aby změnil své smýšlení, neboť v opačném případě jistě nebude moci uniknout spravedlivému trestu, kterým Hospodin postihne nejen toho, kdo porušuje právo a spravedlnost, ale také všechny ty, kteří se na bezpráví podílejí či ho schvalují.⁷⁰ Richard byl evidentně Tomášovi nakloněn a byl odhodlán mu všemi možnými prostředky pomoci. Roberta z Melunu se mu možná povedlo přesvědčit, neboť když psal Tomáš na konci r. 1166 Robertovi, aby za ním přijel do Franské říše, odpověděl souhlasně a skutečně se již v lednu 1167 vydal na cestu. Odjezd z ostrovů mu však byl na příkaz Jindřicha II. znemožněn.⁷¹

Dalším významným svědectvím o Richardově pomoci Tomáši Becketovi je dopis z r. 1169 adresovaný papeži Alexandrovi III., který odeslal spolu s bývalým opatem viktorínského kláštera Sv. Augustina v Bristolu, jenž se na stáří vrátil do Paříže. Richard, který je nepochybně iniciátor dopisu, informuje papeže o průběhu sporu v otázce svobod církve a naléhá na papeže, aby se sám přičinil a konečně zasáhl proti Jindřichu II. svou papežskou autoritou. Papež do té doby nechtěl vstoupit do otevřeného konfliktu s Jindřichem II., což velmi pohoršovalo krále Ludvíka VII. a franské církevní hodnostáře stojící na straně Tomáše Becketa. Jeli-
kož ale vešla ve známost skutečnost, že papež zaslal Jindřichovi výhruž-

⁶⁹ Okolo r. 1160 odešel zpět do své rodné Anglie, kde se r. 1163 stal biskupem v Herefordu. Jeho světitelem byl Tomáš Becket. Ve sporu krále s církví stál již od r. 1164 proti Tomášovi.

⁷⁰ Srov. PL 196, 1225A–1226C.

⁷¹ Srov. Jean CHÂTILLON, „Thomas Becket et les Victorins,“ in *Le mouvement canonial au moyen âge: Réforme de l'église, spiritualité et culture*, Paris: Brepols, 1992, s. 92–93.

ný dopis, chtěl jej povzbudit, aby vůči němu postupoval ještě příkřeji. Jedinou zvláštností tohoto Richardova dopisu je, že na něm nenalezneme podpis opata Ernisia. J. Châtillona to vedlo k domněnce, že ne všichni svatoviktorští kanovníci byli v otázce sporu souhlasně na straně Tomášově.⁷² O tom, že v té době procházelo opatství kvůli opatu Ernisiovi těžkou krizí, jsme se zmínili výše. Je ovšem zatěžko uvěřit, že by vnitřní neshody, které zejména mezi opatem a převorem musely být nejsilnější, mohly ovlivnit rozhodnutí pomoci, či nepomoci arcibiskupu Becketovi. Jestliže Ernisius dopis pro papeže nepodepsal, nemusí to nutně znamenat, že by Tomáše nechtěl podporovat. Jak jinak by potom bylo možno vysvětlit, že v r. 1166 stál na jeho straně a vyčítal Robertovi z Melunu, že tak taky nečiní? Jak bychom odůvodnili pohostinnost, kterou opatství prokázalo Tomáši Becketovi, když přijel do Paříže na počátku svého exilu, a později ještě jednou těsně před jeho návratem do Canterbury? Je nepopíratelně dosvědčeno, že Tomáš pobýval v opatství v září r. 1170 a že mu při té příležitosti dokonce bylo dovoleno pronést kázání při shromáždění kapituly.⁷³ Důvodem nepřítomnosti Ernisiova podpisu na listině mohlo být jednoduše to, že se opat pokořovaný rozhodnutím papeže podrobovat se ve svém rozhodování a ve vedení opatství konzultacím s poradním sborem z řad kanovníků v čele s převorem Richardem nechtěl podílet na jakýchkoli převorových aktivitách.

Jinou otázkou je, jak se k Tomášovi stavěl Achard ze Sv. Viktora, který snad mohl mít záminku k odeprání své podpory a pomoci.⁷⁴ Z jednoho Tomášova dopisu z r. 1170 papeži Alexandrovi III. víme, že Tomáš využil Achardova případu, aby na něm ilustroval Jindřichovu svévoli a porušování práv církve. Poukazoval na skutečnost, že ačkoli byl Achard

⁷² Srov. tamtéž, s. 95.

⁷³ Dokonce se zachovalo i téma kázání, kterým byl verš z Žl 75,3 „In pace factus est locus eius“. Je nasnadě se domnívat, že tento verš vybral Tomáš záměrně, neboť jestli bylo něco, co v té době komunitě viktorínů v Paříži chybělo, pak se jistě jednalo o mír a pokojné soužití. Tím se odkláníme od teorie, podle níž měl toto téma zvolit s ohledem na svůj konflikt, a rozhodně od naprosto nesmyslné datace Tomášova pobytu v Paříži před odjezdem do Canterbury, kterou podává BONNARD, *Histoire de l'abbaye royale*, s. 225–226.

⁷⁴ Achard byl v r. 1162 z rozhodnutí Jindřicha II. Plantageneta dosazen na katedru pro biskupství v Avranches v Dolní Normandii, kde působil až do své smrti, a ještě téhož roku se stal kmotrem Aliénor, dcery Jindřicha II. a královny Eleonor. Datum jeho úmrtí je známo, 29. března, ale není zcela jisté, zdali tomu bylo r. 1171, jak uvádí nekrolog premonstrátského opatství La Lucerne D'Outremer, jež sám založil a kde je také pochován, či r. 1170, jak uvádí Robert z Torigni.

v r. 1157 zvolen kapitulou v Sées, aby se stal biskupem, a ačkoli byla tato volba potvrzena papežem Hadriánem IV., Jindřich ji napadl a místo Acharda dosadil na biskupský stolec v Sées Frogera. Stejně svévolně král postupoval o několik let později, když nechal Acharda jmenovat biskupem v Avranches bez ohledu na franského krále Ludvíka VII., kterého popudilo, že jej tím připravil o jednoho z předních pařížských opatů.⁷⁵ Musíme přiznat, že vůbec netušíme, jak Achard na Tomášův dopis reagoval, věděl-li vůbec, že je v něm zmíněn. Vše spíše nasvědčuje tomu, že se během doby, kdy spor probíhal, vyhýbal veřejně projevovat své stanovisko. Pokud navíc budeme věřit tradici kláštera La Lucerne, že zemřel 29. března 1171, tedy pouhé tři měsíce po násilné smrti Tomášově, můžeme přijmout za více méně jisté, že se k Tomášovu výše zmíněnému dopisu papeži ani nestihl nijak vyjádřit.

Z pařížských svatoviktorských kanovníků to byl tedy rozhodně Richard, kdo během celého konfliktu stál jednoznačně a pevně za Tomášem a snažil se mu ze všech sil pomoci, ačkoli k tomu nemusel mít kvůli vnitřním rozporům v opatství vždy podporu opata Ernisia.

3.6 Závěr Richardova života

Poté, co se v r. 1172 vyřešila kauza s Ernisiem a na místo opata byl zvolen Guerinus, zůstal Richard nadále v úřadu převora. Je nasnadě otázka, proč nebyl zvolen opatem právě on, když na sklonku 60. let musel dohlížet na Ernisiovo působení a byl v opatství velmi významným mužem, schopným organizace a péče o chod opatství i za nepříznivých událostí, když byly zcela evidentní jeho morální kvality a když byl jedním z nejvzdělanějších kanovníků, který přes veškerá protivenství v době svého převorátu sepsal velikou část svých spisů? Tuto otázku bohužel nebudeme moci zodpovědět. Můžeme se pouze domnívat, že mu v tom bránil pokročilý věk, ačkoli si tím nemůžeme být jisti. S ohledem na hlubokou krizi, z níž se opatství v té době dostávalo, je možné, že se nechtěl zabývat náročnými úkoly, které čekaly na nového opata, ale chtěl se věnovat výhradně své literární činnosti.

Z následujících let nemáme o Richardovi žádné zmínky. Podle svatoviktorského nekrologu zemřel 10. března, letopočet v něm však není

⁷⁵ Srov. CHÂTILLON, „Thomas Becket et les Victorins,“ s. 98.

uveden. Jan z Toulouse, jenž vychází z dochovaných oficiálních listin opatství, datuje jeho smrt na rok 1173.⁷⁶ Usuzuje tak z toho, že na dokumentech opatství z r. 1172 ještě nalézáme Richardův podpis, kdežto v r. 1174 je již nahrazen podpisem nového převora, jímž se stal dosavadní podpřevor Walter.

4. ZÁVĚR

Opatství u Sv. Viktora bylo již od samého počátku své existence předurčeno k tomu, aby hrálo významnou roli na jevišti intelektuálního života v Paříži na počátku 12. století. Díky věhlasu svého zakladatele, význačného učenice katedrální školy v Paříži Viléma ze Champeaux, přitahovalo do svých zdí mnohé věděníchtivé a nadané muže a díky jeho působení v církevních a královských kruzích a pozdějšímu vlivu jeho nástupců se brzy stalo vlivným opatstvím, do něhož vstupovali synové zámožných rodin i z území mimo Franskou říši. Z jeho středu byli řeholní kanovníci povoláváni za biskupy do nejrůznějších diecézí či za představené klášterů, kde měli zavádět gregoriánské reformy. Jeho představitelé měli v Paříži rozsáhlé penitenční pravomoci. Opatství zakládalo své vlastní dceřiné kláštery atp. Z dochovaných zpráv se o tomto opatství můžeme dozvědět dostatek informací, dodnes však zůstává sporná otázka fungování jeho klášterní školy. Její existence je rozhodně nepopiratelná, ale nelze říct s jistotou, jak byla uspořádána, resp. zda byla určena pouze příslušníkům opatství, nebo i laickým studentům. Druhá zmíněná varianta se jeví jako pravděpodobnější, přestože pro ni nelze poskytnout nevyvratitelné důkazy.

Ať už byl ovšem její statut jakýkoli, je zcela jisté, že jejími představiteli byli učené a vážené lidé nejen ve své době, ale i v dobách následujících: Hugo, Ondřej, Achard, Walter ze Sv. Viktora. Ze známějších osobností jsou s jejím jménem spojováni např. Robert z Melunu či Petr Lombardský (ten ovšem nikoli coby její magister). Jedním z významných představitelů zodpovědných zprvu jen za vedení školy a následně za téměř celé opatství byl Richard ze Sv. Viktora. Jeho původ je třeba hledat na britských ostrovech, přesné datum jeho narození či příchodu

⁷⁶ Srov. Maria Domenica MELONE, *Lo Spirito Santo nel De Trinitate di Riccardo di San Vittore*, Roma: Antonianum, 2001, s. 16.

do svatoviktorského opatství není známo. S největší pravděpodobností nebyl přímým žákem věhlasného Hugona, takže Hugonovo myšlení, které vtiskl i do své výuky ve zmíněné klášterní škole, znal patrně jen zprostředkovaně. Pro své kvality působil v opatství nejprve jako magister (cca 1155–1159), posléze jako podpřevor (1159–1162) a následně i jako převor (1162–1173). Zejména v době hluboké krize opatství v 60. letech se velmi zasloužil o jeho spořádaný chod, když se aktivně podílel na nápravě situace vzniklé neblahým působením opata Ernisia. Ve stejné době se také projevoval ve známém sporu Tomáše Becketa s anglickým králem Jindřichem II. Jeho jednání v popisovaných kauzách svědčí výmluvně nejen o jeho názorech, ale také o jeho charakterových a morálních vlastnostech. Události spojené se změnou opata, k níž došlo v r. 1172, tj. na samém sklonku Richardova života, jsou pak posledními, o kterých v souvislosti s jeho osobou víme něco určitého. Jeho životní pouť se skončila 10. března, pravděpodobně r. 1173.

Jak bylo možno si všimnout, jsme o Richardových životních osudech zpraveni spíše méně nežli více, a je otázkou, zda se do budoucna podaří najít i jiné prameny a zdroje, které by doplnily výše uvedené informace. Avšak i na základě toho, co o něm víme, lze jistě potvrdit, že byl významnou postavou svatoviktorského opatství, která si i dnes zaslouží náležitou pozornost.

The Formation of the Abbey of St. Victor in Paris and the Life of Richard, its Canons Regular

Keywords: the Abbey of St. Victor; 12th Century; William of Champeaux; Richard of St. Victor's Biography; Ernisius of St. Victor; Thomas Becket; Achard of St. Victor; the School of St. Victor; Canons Regular

Abstract: The aim of the study is twofold. First, it introduces major historical events and the circumstances under which one of the most significant literacy centres in the 12th century Paris was founded before the foundation of the university – the Abbey of St. Victor. The author also ponders the question of the existence and manner of functioning of the monastic school next to the Abbey and attempts to comment on existing information regarding the school. Secondly, the main part of the study is a biography of one of the most significant canons regular who worked in the Abbey in the 12th century – Richard of St. Victor. He was an important scholar in his time and played an important role in the boom of the Abbey at a time when the Abbey had already achieved renown. He also cultivated theology in an original manner. This part of the study aims at presenting a complex and well-organized treatise on Richard's life, based on surviving and known historical docu-

ments. These documents will be critically assessed and, if necessary, interpreted in order to present Richard's biography as historically accurately as possible.

ThLic. Radomír Bužek
Katedra systematické teologie
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
radomir.buzek@upol.cz